ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»
ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 1(21) қаңтар-наурыз 2020
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)

Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Кырғызстан)

Аяған Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихыинституты директорының орынбасары. (Казахстан)

Әлімбай Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)

Әбусеитова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БжҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағыЕуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)

Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәттәшұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы
Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәліккызы
Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы
Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым
Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт- Петербурге (Россия)

Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)

Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)

Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)

Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государстваКН МОН РК (Казахстан)

Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)

Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)

Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)

Кумеков Болат Ешмухамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана»

Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогическийуниверситет (Литва)

Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)

Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Таймагамбетов Жакен Кожахметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК,Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна
Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна
Редактор:
Кубеев Рустем Джаулыбайулы
Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна
Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:
Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)

Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy ofSciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassievna – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy ofSciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member ofGerman Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NationalAcademy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:
Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:
Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:
Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary
Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:
Khumarzakh Altynbek

ҒТАХР / МРНТИ / IRSTI 03.20.

Н.Н. ПАНТУСОВТЫҢ ЖЕТІСУ ЕСКЕРТКІШТЕРІН ЗЕРТТЕУГЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Бахтыбаев М.М.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті «Археология, этнология және музеология» кафедрасы

Аңдатпа. *Кіріспе.* XIX ғ. екінші жартысында оңтүстік, оңтүстік-шығыс Қазақстан өңірлері Түркістан генерал-губернаторлығының Жетісу облысы құрамында болды. Оның Лепсі, Қапал, Жаркент, Верный уездері қазіргі әкімшілік бөлініс бойынша Алматы облысы, ШҚО оңтүстік бөлігі мен Жамбыл облысының шығыс бөлігін қамтыған. Мақалада Археология әуесқойлары Түркістан үйірмесінің белсенді мүшесі, белгілі археолог, этнограф, фольклорист әрі географ Николай Николаевич Пантусовтың Жетісу өңірінде атқарған ізденіс жұмыстарын қарастырылады. Жетісу облысының Лепсі, Жаркент, Қапал, Верный уездерінде үйірме мүшелерінің ішінен тек Н.Н. Пантусов қана 1889-1900 жж. аралығында кең көлемді ізденіс және қазба жұмыстарын жүргізіп, осы уездерде орналасқан ескерткіштердің сипаттамасын, орналасқан жерін және оларға байланысты аңыздарды жинақтап, атқарған жұмысы жайлы үйірме отырыстарында баяндама жасап отырған.
Түйін сөздер: үйірме, Түркістан, археология, ескерткіш, Жетісу, оба, петроглиф, Алтын-Емел.

ВКЛАД Н.Н. ПАНТУСОВА В ИЗУЧЕНИЕ ПАМЯТНИКОВ СЕМИРЕЧЬЯ

Бахтыбаев М.М.

Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, кафедра «Археологии, этнологии и музеологии», г.Алматы, Казахстан

Аннотация. *Введение.* Во второй половине XIX в. территория юго-восточного Казахстана входила в состав Семиреченской области Туркестанского генерал-губернаторства. По нынешнему административному делению Лепсинский, Капальский, Жаркентский и Верненский уезды охватывали территорию нынешней Алматинской области, южную часть ВКО и восточную часть Жамбылской области.
В статье рассматривается деятельность видного ученого археолога, этнографа, фольклориста, члена Туркестанского кружка любителей археологии Николая Николаевича Пантусова в Семиречье.
Вклад Н.Н. Пантусова в исследовании памятников археологии Семиречья, проведенные в 1889-1900 годах имеет большое значение. Он всю свою жизнь посвятил изучению памятников, производил их натурное обследование, фотофиксацию и подробно описывал их местонахождение, собирал сведения об имеющихся памятниках, связанные с ними легенды. Выступал с сообщениями на заседаниях Туркестанского кружка любителей археологии.
Работы Н.Н. Пантусова ценны еще и тем, что многие археологические памятники исследованные им не сохранились до наших дней, разрушенные, либо природными катаклизмами, либо человеком.
Ключевые слова: Кружок, Туркестан, археология, памятник, Семиречье, курган, петроглиф, Алтын-Емел.

N.N. PANTUSOV'S CONTRIBUTION IN THE STUDY OF THE MONUMENT OF THE SEMIRECHYE

Bakhtybaev M.M.

Al-Farabi Kazakh National University Department of Archeology, Ethnology and Museology
Almaty, Kazakhstan

Abstract. *Introduction.* In the second half of the XIX century the territory of south-eastern Kazakhstan was part of the Semirechenskye (Seven Rivers)region of Turkestan Governorate General. According to the present administrative division, the Lepsinsk, Kapalsk, Zharkentsk and Vernensky districts are located on the territory of Almaty region, in the southern part of East Kazakhstan region and the eastern part of Zhambyl region.
The article deals with the activities of a prominent scientist archaeologist, ethnographer, folklorist, member of the Turkestan Archeology amateurs' circle Nikolai Nikolaevich Pantusov in Semirechye (Seven Rivers).
N.N. Pantusov's contribution in the study of the archaeological monuments of the Semirechye (Seven Rivers), was conducted in 1889-1900, is of great importance. He devoted all his life to the study of monuments, made their natural examination, photofixation and described their location in detail, collected information about the available monuments, legends associated with them. He made reports at meetings of the Turkestan circle of archeology amateurs.
N.N. Pantusov's works are also valuable because many of the archaeological monuments were researched by him, they have not been preserved to this day, destroyed either by natural disasters or by people.
Keywords: Circle, Turkestan, archeology, monument, Semirechye, kurgan, petroglyph, Altyn-Emel.

Кіріспе

Жетісу облысы Түркістан генерал-губернаторлығының солтүстік-шығыс бөлігінде орналасқан. Оның орталығы Верный қаласы болды. Жетісу облысы солтүстікте Семей облысымен, шығыста Қытаймен, оңтүстікте Ферғана облысымен, батыста Сырдария облысымен, солтүстік-батыста Ақмола облысымен шекаралас болған.

Жетісу өнірінде орналасқан археологиялық ескерткіштерді зерттеуге ерекше көңіл болген Археология әуесқойлары Түркістан үйірмесінің белсенді мүшесі, белгілі ғалым Н.Н. Пантусовтың болды.

Н.Н. Пантусов Санкт-Петербург университетінің шығыстану факультетін 1871 жылы бітіріп, осы университетке профессорлық атағын алу үшін дайындыққа қалдырылды. Бірақ, ол 1872 жылы Түркістан өңіріне әскери қызметке ауысып, Ташкент, Фергана, Құлжа қалаларында және Жетісу облыстық басқармасында қызмет атқарды.

Н.Н. Пантусов Лепсі, Жаркент, Қапал және Верный уездеріне қызмет бабымен іс-сапармен барған кезінде көне ескерткіштерге назар аударып, олар туралы құнды деректер қалдырған.

Методологиялық негізі ретінде тарих ғылымының негізгі принциптері - тарихилық, объективтік және тарихи жүйелілік әдістері алынды. Сонымен бірге, зертеуде – үйірме мүшелерінің атқарған ізденістерін хронологиялық ретінде жазу барысында проблемалық-хронологиялық әдісі, математикалық, таным заңдылығы мен ескерткіштерді өркениеттілік құндылықтыр тұрғысынан пайымдау, ғылыми және тарихи-салыстырмалау әдістері қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау

Үйірменің 1899 жылдың 5 наурызында өткен отырысында Н.Н. Пантусов 1897-1898 жылдары аралығында Лепсі, Жаркент, Қапал және Верный уездерінің көне мұраларында жүргізген зерттеулері жайлы баяндама жасап, атқарған жұмыстарына кеңірек тоқталды.

Н.Н. Пантусов 1897 жылы Сарқан станциясынан 7 верст шығыста, Сарқан-Тополевский жолынан 3 верст қашықтықта, Басқана өзенінің сол жағында орналасқан тастардағы жазуларды зерттеп, бұл тастар осы маңда орналасқан жартастардан бөлініп түскенін анықтаған. Олардың биіктігі адам бойындай келеді. Тастардың саны оннан асады деп сипаттап жазды. Н.Н. Пантусов тастардың ішіндегі ең ірісі шөгіп жатқан түйе бейнесіне ұқсайтындығын айтып, оның суретін салды (1-сурет**)**. «Түйе бейнелі таста» жазу мен ешкі бейнесі кескінделген және оның қасында, өзенге жақын жерде жатқан таста араб әліпесімен жазылған жазу (اله لا لاا الله دكر وسل الله) барын атап, бұл тасты жергілікті тұрғындар киелі тас ретінде құрметтеп, оны «әулие тас», -деп атайды деді [1, с. 68]. Сонымен бірге, Н.Н. Пантусов осы «әулие тас» туралы жергілікті халық айтып жүрген аңыздарды жазып алды.

Сурет 1 – «Әулие тас» көрінісі. (Н.Н. Пантусов бойынша)

Аңыз бойынша бұл жерге Мұхаммет пайғамбар келіп, осы тастардың үстінде дамылдап отырған, сол себептен оның отырған жері атқа салар ер тәрізді болып қалған дейді. Ал, екінші аңыз бойынша Мұхаммет пайғамбар бұл жерге түйеге мініп келген де түйесі тасқа айналған екен. Сол себептен де бұл жер жергілікті мұсылмандар арасында киелі деп саналған. Н.Н. Пантусов осы тастардың жанында тағы бір шатыр тәрізді болып келген тас барын жазып, аңыз бойынша бұл жерде Мұхаммет пайғамбардың «Дуль-дуль» атты жылқысы тұрған, кейінірек оны Мұхаммет пайғамбар өзінің күйеу баласы Әліге сыйға тартқан екен деген аңыз барын атап өткен. Тағы бір аңызда осы жерге Мұхаммет пайғамбар емес, Хазіретті Әлі келген екен деп айтылады [1, с. 68].

Осы жылдың 13-15 шілдесі аралығында Н.Н. Пантусов Лепсі уезіндегі Сергиополь ауылында болып, жергілікті тұрғындар станица төңірегінен жинап әкелген балбал тастарды көріп, оларды суретке түсірген (2-сурет). Балбал тастарды тұрғындар баған, қоршау ретінде қолданғаны туралы Н.Н. Пантусов былай жазады: «Я видел много таких баб с головами и без голов замурованных в стенах, употреблеными на столбы и тому подобное» [2, с. 18]. Ол ондай балбал тастардың станица төңірегінде әлі де көп екендігін атап өтті.

Н.Н. Пантусов 1900 жылдың 24 мамыр күні Кеген өзенінің оң жағында орналасқан Арасан тауларында болып, «Арасан» деп аталатын бұлақтың маңындағы алты жартастардағы тибет және моңғол тілдерінде жазулар кескінделген орынды қайта зерттеп, олардың сипаттамасын берген. Бірінші таста тибет тілінде: «Ом-ма-ни-бад-ма-хум» деген «тарни» (дұға) сөзінің жазылуы тоғыз

рет қайталанады. Екінші таста тибетше: «Ом-ма-ни-бад-ма-хум» үш рет қайталанып және моңғолша «изом бұсыр (жол) бочочжи-бособэ (көтерілді)» деген жазу жазылған. үшінші және төртінші тастарда: «Ом-ма-ни-бад-ма-хум» деген жазу, ал бесінші таста: «Ом-ма-ни-бад-ма-хум» деген тибет «тарни» (дұға) сөзінің жазуы тоғыз рет қайталанады. Алтыншы тастағы жазу өшіп кеткен [3, с. 12-13]. Н.Н. Пантусов Арасан тауларының батысында ескі бекеттің (бекіністің) және Кеген өзенінің оң жағында көптеген обалардың орналасқанын жазып, өз мақаласында осы обалар туралы 1897 ж. Кеген болыстығының басшысы жазған рапортты келтіреді: «Менің басқаруымдағы Айталаман болыстығының Сартоғай (Сарытоғай), Арасан және Құрайлы деп аталатын жерлерінде және Кеген жазығында көптеген төбелер орналасқан. Бұл төбелер қолдан үйілген. Себебі, олар жобасында домалақ, табаны және жоғарғы бөлігі айналдыра таспен қоршалған және олардың үстінде шұңқырлары бар. Олар ретсіз орналасқан, биіктігі $^{3}/_{4}$-$1^{1}/_{2}$ аршын, диаметрі $1^{1}/_{2}$-3 сажень. Ал, Кеген жазығында орналасқан төбелер онан да ірі болып келеді. Олардың биіктігі $1^{1}/_{4}$-4 сажень, диаметрі 5-10 сажень. Олардың да үстінде шұңқырлары бар» [3, с. 13-14].

Сурет 2 - Балбал тастар көрінісі (көшірме):
1,2,3,6 – Лепсі уезі Сергиополь станицасындағы (Н.Н. Пантусов бойынша),
4,5 – Тоқмак уезіндегі балбалдар (И.А. Кастанье бойынша)

Н.Н. Пантусов 1856 жылы Ш.Ш. Уәлиханов ашқан «Тамғалы тас» ескерткішін зерттеу мақсатында 1897 жылдың 26 қыркүйек күні Қапал уезінің Балғалы болысындағы Қапшағай деп аталатын жерде іс-сапарда болды. Іле ауылынан 25 верст солтүстік-батыста, Іле өзені бойындағы жартастарда кескінделген бұрханды (будданы), жылан бейнелері мен жазуларды қайта зерттеп, он сегіз жартасқа салынған 34 кескінді суретке түсірді [4, с. 53-57]. Ең үлкен жартаста (биіктігі $7^{3}/_{4}$ аршын, ені диоганал бойынша $4^{1}/_{2}$ сажень) үш бұрханның (будданың) бейнесі және олардың төменгі оң жағында жазулар кескінделген. Осы жартастың қабатында, жеке-жеке бұрхан бейнелері салынған екі жартас орналасқан. Жартастардың бірінде (үлкен жартастың сол жағындағы), бұрхан бейнесінің жоғарғы жағында жеті жылан суреттері бейнеленіп және

жекелеген жеті жартаста қалмақ пен тибет тілдерінде кескінделген жазулар барын атап өтті [5, с. 157].

Н.Н. Пантусов ескерткіштің жалпы көрінісін суретке түсірді. Онан, тастардың орналасу жобасын, бір-бірінен ара қашықтығын және жалпы алып жатқан аумағын көруге болады деп жазады. Зерттеу барысында жартастардағы суреттер мен жазуларды фотоаппаратпен түсіріп, ондағы 23 фотосуретке сипаттама жазып, моңғол (қалмақ) және тибет тілінде кескінделген жазуларды аударып, оларға қысқаша түсініктеме берді.

Н.Н. Пантусов үш бұрхан бейнелерінің төменгі жағындағы кескінделген «бұрхандардың атауларын» тибет және моңғол тілінен транскрипцияда береді. №1 - №2 фотосуретте: ортасында орналасқан «бұрхан» Пагда джань расикь (моңғолша: нидубэр-уцзукчи); оның сол жағында: «будда» Шакчжамань чжила (моңғолша: оточи бұрхан); оның он жағында: «будда» Шак-чжа-тоба (моңғолша: читакчи-бұрхан). Ал, бұл жазудың төменінде, тибет тілінде екі рет жазылған буддистердің діни дұғасы «тарти» кескінделгенін атап өтті. №3-№7, №9-№13, №15-№16, №18, №22 - фотосуреттерде тастардағы бұддистердің діни дұғасының (тарти) кескінделген көрінісі беріліп, олардың тибет және моңғол тілінде жазылғанын, ал №8 - фотосуретте: бұрхан бейнесі түсірілгенін, оның таңғұт тіліндегі «атауы» - “Дорчжи-мэнрук”, ал тибетше - “акшоби-бұрхан”, оның сол жағында және төменінде діни дұғалар барын, №14, №23 -фотосуреттерде “Лун-ван” (Лусунхан) айдаһарлар патшасының бейнесінің кескінделген көрінісі берілгенін, №17 - фотосуретте үш бұрхан бейнелері мен жазулары кескінделгенін атап өтеді [6, с. 57-59].

Н.Н. Пантусов 1897 жылдың 29 қыркүйек күні Айыр кезең мен Шолақ тауындағы Тайғақ шатқалдарында болып, тасқа салынған суреттердің екі орнын ашып, оларды суретке түсірді. Айыр кезең шатқалында орналасқанын жартастарда, негізінен, марал мен тауешкінің бейнеленгенін, ал Тайғақ шатқалының кіреберісінен ішке қарай 5-6 верст жерде орналасқанын жазып, жартастарда көптеген жануарлар бейнелері мен жазулар кескінделгенін атап өтті. Сонымен қатар, Тайғақтан Шолақ жиде деп аталатын жерге барар жолдың бойында, Мақұмбек қыстағының жанында тауешкі бейнелері салынған суреттердің орнын ашып, олардың көшірмелерін түсірді [7, с. 60].

Н.Н. Пантусов Айыр кезең мен Тайғақ шатқалдарында кездескен жазуларды суретке түсіріп, оларға қысқаша сипаттама берді [8, с. 62-63]. Бұл жазуларды ламалар жазған. Олар ешбір тілге аударылмайды. Н.Н. Пантусов оларды көрген монғол укурдайы Чжалана, мұны Таң әулетінің (618-907 жж.) кезеңіне жатқызады деп сипаттамасын түйіндейді. Н.Н. Пантусов 1898 жылы Қарабұлақтан 25 верст жерде, Қаратал өзенінің бойында орналасқан, жергілікті тұрғындар «Келіншек тас» деп атайтын тасты да зерттеп, оның сипаттамасын берді [9, с. 14-15]. Таста «бұрхан», айдаһар бейнесі мен мұнара және олардың үстіңгі жағында жазу барын атап өтеді.

Н.Н. Пантусов 1900 жылдың 7 ақпанында өткен үйірме отырысында 1898-1899 жылдары Қапал уезінің Алтын-Емел болысында жүргізген зерттеулері жайлы баяндама жасады. Баяндамада 1898 жылы Алтын-Емел мен оған шекаралас болыстық жеріне барған сапарының жемісті әрі құнды болғанын айтып, бұрын белгісіз болып келген көптеген археологиялық ескерткіштерді ашқанына кеңірек тоқталды.

Н.Н. Пантусов Алтын-Емел болысының барлық жерінде көптеген обалар көргенін, олар жобасында шеңбер тәрізді болып келіп, жақсы сақталғанын жазады. Солардың ішінде, Қоғалы-Луговой жолының оң жағындағы жазығындағы, Кескен терек өзенінің екі жағы және Көксу станциясынан 20-25 верст оңтүстік-батыстағы жерлер обалар ең көп шоғырланған орындар болып табылады. Обалар тауға қарай тізбектеле орналасқан. Олардың аумағы 5 сажень, биіктігі 3 сажень. Н.Н. Пантусов Луговой ауылының батысында орналасқан бірнеше ірі обаларды және Қапал мен Жаркент уездерін байланыстыратын Югенъ-тасу (Үлкен асу) шатқалында тасқа салынған суреттер орны, Алтын-Емел станциясының жанында орналасқан үлкен обаны, оның

төменгі жағында Қоғалы өзенінің бойында орналасқан үш обаны және Байғожы мен Ащыбұлақ деп аталатын жерлердің аралығында тағы бір үлкен оба барын аттап өтті [10, с. 20].

Н.Н. Пантусов 1898 жылдың 29 шілдесінде Байғожы мен Ащыбұлақта болып, осы жерде ұзына бойы жатқан орды көріп, оны сипаттап жазды. Бұл ор шығыстан батысқа қарай бағытталған Алтын-Емел тауынан басталып, Байғожы жазығы мен Асан тауы арқылы өтіп, әрі қарай Көксу өзеніне дейін жалғасып жатқанын және ордың ені 2 сажень, тереңдігі 2 аршын болып келетінін баян етті. Ордың солтүстік жағында топырақтан үйілген жалы бар. Жергілікті тұрғындардың айтуынша, бұл ор ілгеріде терең болған. Іле өзенінен басталып Көксу өзеніне дейін созылған. Н.Н. Пантусов өз мақаласында осы ор туралы жергілікті халық арасында айтылатын аңызды да келтіреді [10, с. 21].

Осы ор туралы деректерді Н. Жетпісбаев та келтіреді. Ол, бұл орды Әмір Темірдің оры дей келіп: «...тянется знаменитый по неимоверной длине своей ров грозного завоевателя Средней Азии – Тамерлана, местами уже заваленный землей и от времени сделавшийся почти незаметным», -деп суреттейді[11, с. 137]. Ор Алтын-Емел станциясынан Верныйға барар жол бойымен созыла орналасқан. Жергілікті тұрғындардың айтуынша, бұл ор Балқаш көлінен бастау алып Іле өзеніне дейін келген, дейді. Н. Жетпісбаевта ор жөнінде халық арасында сақталған аңызды жазып алды[11, с. 138].

Н.Н. Пантусов пен Н. Жетпісбаев сипаттап жазған орлар жайлы келтірілген мәліметтерді салыстыра, олардың бір аймақта орналасқандығын ескере отырып, біз олар бір ор туралы жазған деп есептейміз.

Н.Н. Пантусов Шағанбұғы тауының жанындағы «Мамырхан бастау» деп аталатын жерде бірнеше тас қоршаулар мен бір сынған балбал тасты, Досым мен Көкбастау аталатын жазықтардың аралығынан да бір балбал тасты көрген.

Н.Н. Пантусов Теректі шатқалындағы тастағы жазуларды суретке түсіру мақсатында 1899 жылдың 19 маусымында Жалғызағаш ауылынан шығып, олардың жалпы көрінісі мен үш жартаста салынған суреттерді жеке-жеке түсірді. Жартастардың бірінде мүйізі үлкен болып келген тауешкі бейнесі кескінделгеніне баса назар аударды (3-сурет). Тасқа салынған суреттер Жалғызағаш ауылынан 5-6 верст оңтүстік-шығыста орналасқан. Н.Н. Пантусов таудың жоғары жағынан, кейбір жекелеген жартастарға тауешкі, бұғы, марал, ит және садақшылардың бейнелері кескінделген орынды да ашты [12, с. 26].

Сурет 3 – Теректі шатқалындағы тасқа салынған суреттер (А.Н.Марьяшев пен А.А.Горячев бойынша)

Н.Н. Пантусов жартастардағы жазуларды манжурлік ғалым Джалангке аудартты. Жартастың бірінде моңғолша: «Дэду оронь» деп жазылған. Оның аудармасы «биік жер», ал қалған екі жартаста: сол жақтағы таста, моңғолша: «Арія-бало» Хоншимъ-Бодисатва немесе Нидубэръ-Ужекчи (бұрханның он бірінші атауы), оң жақтағы таста аударылмайтын дұға кескінделген деп жазады [12, с. 26-27].

Н.Н. Пантусов осы сапарында Жалғызағаш ауылынан 6-7 верст жердегі Көксу өзенінің сарқырамасы бар тұсынан бастап Көксу өзенінің оң жағасы мен Шыбынды тауы аралығын көріп шықты. Сапар барысында, ол сарқырама жанындағы жартастардан тауешкі бейнеленген орынды және өзеннің төменгі ағысына қарай, сарқырамалардан 4 верст қашықтықтағы Қызылбұлақ өзенінің Көксуға құяр жерінің сәл жоғарғы тұсынан тағы бір петроглиф бар орынды ашты [12, с. 27].

Н.Н. Пантусов суреттердің өзен жағасындағы тастарда кескінделгенін, онда, негізінен, тауешкі, арқар, марал, жылқы және ит пен аңшылардың бейнелері барын, бұл суреттер кескінделген тастар Көксу мен тауаралық жазықта 0,5 версттей аумақта шашылып жатқанын атап өтті.

Н.Н. Пантусов 1890 жылы Қапалдың солтүстік-батыс жағындағы Қызылағаш аталатын жердегі бес обада қазба жұмыстарын жүргізіп, ұсақ мал және т.б. жануарлардың сүйектерін, ыдыс сынықтарын және адам мүрделерін ашты [13, с. 372].

Н.Н. Пантусов 1899 жылдың 5 наурызында өткен үйірме отырысында Верный уезінде орналасқан ескерткіштерде жүргізген зерттеу жұмыстары туралы баяндама жасады.

Н.Н. Пантусов 1897 жылдың 6 қазан күні Верный уезінің Күрті болысында болып, Күрті өзенінің сол жағалауынан "Тасқотан" деп аталатын жерге дейінгі аралықта обалар көптеп орналасқанын жазды. Н.Н. Пантусов Күртілік Қапшағай жағалауындағы жартастардағы марал бейнелері мен жазудың кескіндерін зерттеп, бір жартаста жақсы сақталған төрт жазуды суретке түсірді [14, с. 64]. Н.Н. Пантусов Күрті өзенінің сол жағасындағы Тасқотан жазығында орналасқан үш обаны ашып, зерттеді. Ортадағы обаны жергілікті тұрғындар қазып тастағанын, оның шұңқырында бір сынық балбал мен бүтін үш балбал тастың орналасқанын жазды. Ол осы балбалдарды қазып алып, суретке түсірді. И.А. Кастанье оның түсірген суреттерінің көшірмесін алып, өзінің «Древности киргизских степей и Оренбургского края» атты еңбегінде келтірген (4-сурет).

Сурет 4 - Жетісу облысында түсірген балбал тастар көрінісі (көшірме): 1,2,3 - Үлкен Тоқмақ, 4 - Сергиополь станицасы, 6 – «Арасан» минералды сулар, 7 - Қартағай жерінде, 8 - Басқұншақ ауылы, 9 - Верный уезі, 10, 12, 13 - Нарын төнірегі (Н.Н. Пантусов бойынша), 11 – Киікбай аулы (И.А. Кастанье бойынша)

Н.Н. Пантусов келесі күні Сарытоқым болысындағы Қараеспе жазығын зерттеп, 30 оба ашты. Олардың 10-ы Қараеспенің батыс бөлігінде, 20-ы шығыс бөлігінде орналасқан. Сонымен қатар, ол Қараеспенің шығысынан адам жүзі бейнеленген жартасты тауып, суретке түсірді [5, с. 158].

Ол сол күннің кешінде Күрті болысындағы “Жалпақтас” аталатын жерге жетіп, келесі күні осы өңірді шолып шықты. Жалпақтас және оның қабатында жатқан: Өтеген, Қозыбек, Қалыбұлақ жерлерін “Қоңыр адыр” деп атаған. Н.Н. Пантусов Жалпақтастан 2-3 верст оңтүстік-батысынан бұғы, тауешкі, түйе жетектеген адам бейнелері кескінделеген үлкен тас бетіндегі суреттерді және онан 150-200 қадам қашықтықта обалар қорымын ашып, тастағы кескінділерді суретке түсірді. Н.Н. Пантусов түсірген суреттердің көшірмесін Ташкент музейіне өткізді [14, с. 65].Сонымен қатар, Н.Н. Пантусов Козыбек, Қапыбұлақ шатқалдарында тасқа салынған суреттердің және Тасқотан, Козыбек, Өтеген, Сиректаста үстінде тастары бар оба қорымдарының барын атап өтті.

Н.Н. Пантусов Тасқотанды көріп шыққан соң Жалпақтас шатқалынан көптеген обаларды тауып, олардың бір бөлігінің тоналғанын жазды. Ол тоналған обаларды зерттей келе, олардың жалпақ тіктөртбұрышты тастармен қоршалғанын, кейбір обалардың жанында шағын төртбұрышты камералар салынғанын және ол жерде шағын табақ тәрізді ыдыс қойылғанын айтып, оның жобасын түсірді (5-сурет) [14, с. 66].

1899 жылы баспадан шыққан «Археология әуесқойлары Түркістан үйірмесі мүшелерінің отырыстары мен баяндамаларының хаттамалары» жинағында, Н.Н. Пантусовтың 1889 жылдың сәуір-мамыр айларында Верный қаласының батыс бөлігінде жүргізген қазба жұмыстарының нәтижелері жарияланды [15, с. 105-113].

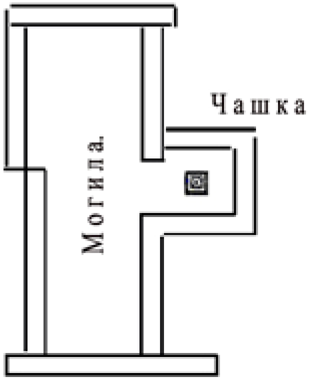

Сурет 5 - Тастан қаланған камера. Жоба (Н.Н. Пантусов бойынша)

Н.Н. Пантусов 1889 жылы Верный қаласы аумағындағы екі обада (5-12 сәуір күндері аралығында)және Үлкен Алматы станицасы маңындағы бір обада қазба жұмыстарын жүргізіп, алдыңғы екеуінің көлемі орташа, ал үшінші оба көлемінің үлкен екенін жазады. Н.Н. Пантусов осы қазба жұмыстары туралы былай дейді: «Начал я раскопки со средних с делою познакомиться на опыте с приемами работы и подготовиться к раскопке крупных курганов» [15, с. 105].Н.Н. Пантусов бұнымен қоса, Верный қаласының, Алматы станицасының және Алматы ауылының (выселкасының) төңіректерінде, Үлкен Алматы, Кіші Алматы және т.б. өзендерді жағалай, оңтүстіктен-солтүстікке қарай тізбектеле орналасқан көптеген обалардың орналасқанын айтады.

Н.Н. Пантусов қазба жүргізген екі оба Верный қаласының батысында орналасқан мұсылман және христиан қорымдарынан 100 сажень оңтүстік-батыста, Весновка (Есентай) өзенінің бойында орналасқан. Н.Н. Пантусов бұл екі обаны шатастырмау үшін өз мақаласында оларды шартты түрде: оңтүстік №1 және солтүстік №2 деп атайды [15, с. 106].

Обалардың бір-бірінен ара қашықтығы 6,25 сажень. Оңтүстік (№1) обаның аумағы 12,8 сажень, биіктігі 4 аршын 5 вершок, айналдыра ұзындығы 33,75 сажень. Оба үсті «алаң» секілді болып келген және оның ортасында шұңқыр бар. Крест тәрізді болып келген алаңның шығыстан батысқа қарай ұзындығы 4,7 сажень, оңтүстіктен солтүстікке қарай 4,4 сажень. Ал, оба үстіндегі шұңқырдың көлемі: 1,2х0,85 сажень, тереңдігі 4-5 вершок. Қазба жұмыстары траншея тәсілімен жүргізілді. Салынған траншея ені 1,5-2 аршын (6-сурет, 1).

Н.Н. Пантусов обаның батыс бөлігінде, ортасынан 6 аршын қашықтықта, 3 аршын 4 вершок тереңдікте ұсақ малдың жақ сүйегі және одан шамамен 1 аршын төмен тереңдіктен ыдыс сынықтарын аршыды. Ол қабір шұңқырын аршып, оны былай сипаттап жазады: «На материке, по окраинам могильной ямы положены были колобки рядов 2-3 и толстые бревна по направлению север юг; бревна, как видно, по остаткам их, положены были только в один слой. Камней не было около бревень, а все колобки, которые лежали вокруг всей могильной ямы. Заливки не было ни в этих колобковых стенах, ни сверху бревенчатой крыши» [15, с. 107-108].

Қазба барысында аумағы 5 аршын 11 вершок х 5 аршын 5 вершок келетін қабір шұңқыры аршылып, оның солтүстік-батыс бөлігінде адам, ірі қара малдың сүйектері және алтын пластиналардың бөліктері табылды. Қазба «еденінде» құм іздері кездеседі. Сонымен қатар, қазба жұмыстары кезінде шұңқырмен байланысқан екі көрдәліздері (дромос) ашылды. Оның бірі солтүстіке қарай бағытталған. ¦зындығы 6 аршын 12 вешок, ені 1 аршын 9 вершок, биіктігі 2

аршын, ал екіншісі шығысқа қарай бағытталған. Оның ұзындығы 1 сажень, ені 1 аршын 3 вершок, биіктігі 2 аршын. Н.Н. Пантусов көрдәліздер (дромостар) жайлы: «Мина была завалена до половины ее высоты камнями-галькою, а выше – рыхлой землей. С восточной стороны ямы тоже обнаружена мина, которая была ограничена в глубине камнями галькой...» -дейді[15, с. 108].

Н.Н. Пантусов 5 сәуір күні солтүстік (№2) обада қазба жұмыстарын бастап, оның барысын сипаттап жазып, жобасын түсірді (6-сурет, 2). Солтүстік (№ 2) обаның аумағы 12 сажень, биіктігі 4 аршын 9 вершок, айналдыра ұзындығы 32,5 сажень. Обаның үсті «алаң» секілді болып келген және оның ортасында шұңқыр бар. Крест тәрізді келген алаңның шығыстан батысқа қарай ұзындығы 3,8 сажень, оңтүстіктен солтүстікке қарай 4 сажень болып келген. Ал, оба үстіндегі шұңқыр шығыстан-батысқа қарай бағытталып, созылыңқы болып келген. Қазба жұмыстары траншея тәсілімен жүргізілді [15, с. 110].

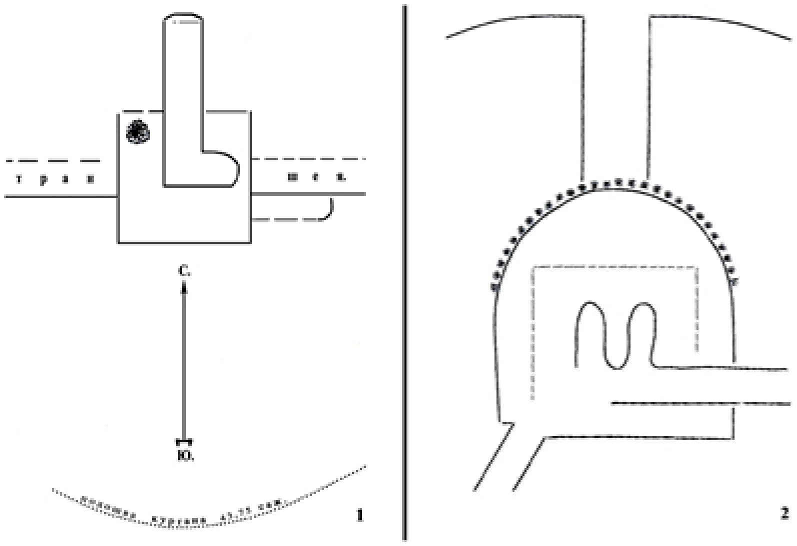

1 - №1- оба 2 - №2-оба

Сурет 6 – Обалар. Жоба (Н.Н. Пантусов бойынша)

Н.Н. Пантусов 6-7 сәуір күні жүргізілген қазба барысында обаның батыс бөлігінде (оба ортасынан 4 аршын 6 вершок), 2 аршын 3 вершок тереңдіктен құты сынықтарын және шағын көмір түйіршіктерін, обаның үстінен (ортасынан) 1 аршын 8 вершок тереңдікте шағын және орташа көлемді қиыршық тастар қабатын, онан 1 аршын 11 вершок тереңдіктен шіріген ағаш пен көмір бөлшектерін аршыды. Н.Н. Пантусов сонымен қатар обаға кесік салып, оны сипаттап жазады: «Курган покрывает мягкий грунт с растительным слоем земли и признаками сырости, толщиной в 1 арш. – 1 арш. 1 верш. Ниже этого находится чрезвычайно плотный слой чистой глины, до того слежавшейся, что приходилось отделять куски ломом, так как кетмени (мотыги ломались)» [15, с. 111]. Н.Н. Пантусов бұл қабат арнайы иленген лайдан құйылған деп пайымдады.

Н.Н. Пантусов 8 сәуір күні, обаның үстіңгі жағынан 3 аршын 9 вершок тереңдікте қиыршық тастар қабатын және онан тереңірек шіріген ірі ағаш қалдықтарын аршып, бұл мүрде үстіне салынған қабір құрылысының (мүрдехана) құландылары болуы мүмкін деп болжамдады [15, с. 111]. Ол келесі күні қабір құрылысынан оңтүстік-шығыста құтының жарты сынығы мен ұсақ мал сүйектерін аршып, қазбаны әрі қарай жалғастырды. Қазба барысында қабір құрылысының жобасын анықтап, келесі тұжырымға келді: «...могильный склеп устроен был так: вырыта входная

яма в грунте, размерами: ширина от севера к югу 3 арш. 6 верш., длина от востока к западу 5 арш. 12 верш., глубина в грунте 1 арш. 8 верш.» [15, с. 112]. Сонымен қатар, ол шұңқырда ошақ қызметін атқарған екі ойық барын атап, олар: «...вероятно служили поддувалами для сожжения трупа, который положень был на них», -деп тұжырымдайды [15, с. 112-113]. Осы ойықтардан шыққан көмір мен құм және оның астыңғы бөлігінің отпен қатты күйдірілгені мүрдені өртегіндігін дәлелдейді.

Шұңқырдағы ойықтардан солтүстікте және оңтүстік-батыста екі көрдәліз (дромос) аршылып, солтүстік дәліздің көлемдері: ұзындығы 8 аршын 6 вершок, ені 1 аршын 3 вершок, биіктігі 2 аршын 3 вершок, ал, оңтүстік-батыс дәліздің ұзындығы 1 сажень, ені 1 аршын 3 вершок, биіктігі 2 аршын болып келген [15, с. 113].

Н.Н. Пантусов 1889 жылдың 13 сәуірінде Верный қаласынан 5 верст қашықтықта, Үлкен Алматы өзенінен 3 верст шығыста, Верный-Ташкент жолының бойында орналасқан обада қазба жұмыстарын жүргізді.

Оба аумағы 38 сажень, биіктігі 8 аршын 9 вершок, етегінің айналдыра ұзындығы 102 сажень. Қазба жұмыстары ені 1 сажень келетін траншея салу тәсілімен обаның батыс жағынан басталды. Қазба барысында обаны айналдыра 1 аршын тереңдікте етегінен жоғары қарай бір қатар ірі тастармен төселгені анықталып, кесіктің оң жағында бұл қаланған тас обаның орта бөлігінде үзіліп, төменге қарай түседі. Ал, кесіктің солтүстік бөлігінде обаның үстіңгі жағынан 2 аршын тереңдікте басы солтүстік-батысқа бағытталған адам мүрдесі аршылып, оның үстіңгі қабатынан шіріген ағаш қалдықтары табылды [16, с. 115]. Сонымен қоса, обаның орталық бөлігінен батыста 2 аршын тереңдікте тағы да екі адам мүрдесі ашылды. Олардың басы - солтүстікке, жүздері - батысқа қарай бағытталған. Екі мүрде де айналдыра ірі кесектермен қоршалған. Онан соң, обаның орталық бөлігінде, 2 аршын тереңдіктен бір мүрде, оның астынан 2 аршын 10 вершок тереңдікте тағы екі адам мүрделері аршылды. Олардың бастары солтүстікке қарай бағытталған, мүрденің бірінің айналасында шіріген ағаш қалдықтары барын алға тартып, Н.Н. Пантусов: “бұл мүрде табытқа салынған болуы мүмкін”, -деген пікір айтты [16, с. 116]. Кесікті әрі қарай қазу барысында тағы да екі мүрде аршылды. Ол мүрделер айналдыра кесекпен өріп көмкерілген.

Обаның солтүстік-шығыс бөлігінде жүргізілген қазба жұмыстары барысында оның орталық бөлігіне жақын жерден 1 аршын 3 вершок тереңдікте екіге бөлінген шойын қазан табылды. Обаның осы бөлігінде 1 аршын 10 вершок пен 2 аршын тереңдік аралығынан көптеген адам мүрделері аршылды. Н.Н. Пантусов солтүстік бөліктегі қазбаны құрлыққа дейін жеткізіп, обаның орталық бөлігінен әрі қарай қазып, ешнәрсе табылмағаннан кейін қазбаны тоқтатты [16, с. 117].

Н.Н. Пантусов 1898 жылдың 25 маусымында Лепсі уезінің Басқан-Сарқан болысының жерінде орналасқан «Діңгек» атты ескерткіште болып, оны сипаттап жазып, суретін түсірді. Н.Н. Пантусовтың сипаттамасы бойынша «Діңгек» ескерткіші Абакумов ауылынан 7,5-8 верст оңтүстік-шығыста, Ақсу өзенінен 4 верст қашықтықта, Өтепсаз деп аталатын жерде орналасқан. Тастан салынған ескерткіш жобасында төртбұрышты болып келген. Көлемі 1,5х1,5 сажень, биіктігі 4 сажень (7-сурет, 1-2). Құрылыстың ішкі жағы сыланған [17, с. 16].

Н.Н. Пантусов «Діңгек» ескерткішінде алғаш рет 1890 жылы болған кезінде кесене жақсы сақталған, ал 1898 жылы оны жергілікті халықтың тастарды бұзып алуының салдарынан, оның үштен бір бөлігі ғана қалғанын көрген. Сонымен бірге, генерал-губернатор тарапынан уезд басшысына уезд жерінде орналасқан ескерткіштерді қорғауды және сақтауды қамтамасыз ететін шаралар қарастыруы тапсырылып, болыстық басшыларына ескерту айтылды.

1 – 1899 ж. баспадан шыққан «Хаттамада» берілген көрінісі

2 – 1902 ж. Қазанда шыққан Н.Н. Пантусовтің еңбегінде берілген көрінісі
Сурет 7 - «Діңгек» кесенесі (Н.Н. Пантусов бойынша)

Н.Н. Пантусов осы тас құрылысы туралы деректерді жергілікті халық арасынан сұрастырған. Олардың кейбірі бұл құрылыс қалмақтың ақсүйек әулетінен шыққан қыз баланың бейітінің үстіне салған кесене десе, ал басқалары бұл құрылыстың астында қазына көмілген - дейді. Сонымен бірге, жергілікті тұрғындардың бірі, осыдан 35 жыл бұрын қытай шенеуніктері келіп, «Діңгек» кесенесі туралы қайта-қайта сұрастырып, бұл кесене қытай жазбаларында кездесетіндігін және осы жерде орналасқанын атап өткендігін айтып, бірақ, біз қытай шенеуніктерімен заңсыз байланыста болды деген айыптан қорқып, оларға: «Діңгек» туралы естімедік» деп жауап берген [17, с. 17].

Н.Н. Пантусов 1898 жылдың 16 шілдесінде Үлкен Аягөз өзенінің оң жағасынан 50 сажень жерде, Қызылқия мен Кіші Аягөз станциялары аралығында орналасқан “Қозы Көрпеш пен Баян сұлу” кесенесінде болып, оны сипаттап жазып, суретке түсірді (8-сурет, 1-2). Н.Н. Пантусов кесене тастан салынған, көлемі 7х6 аршын, биіктігі 17-18 аршын, ішке кіретін есік орны оңтүстік-батыс жағында орналасқан деп жазды [18, с. 20]. Н.Н. Пантусов 1883 жылы “Қозы Көрпеш пен Баян сұлу” кесенесінің айналасында төрт балбал тастың болғандығын жазып, оның бірінде Қозы-

Көрпешті, екіншісінде Баян сұлуды, үшіншісінде Баян сұлудың әпкесін, төртіншісінде Баян сұлудың жеңгесін бейнеленген [18, с. 21].

1 - 1899 ж. баспадан шыққан «Хаттамада» берілген көрінісі

2 – 1902 ж. Қазанда шыққан Н.Н. Пантусовтің еңбегінде берілген көрінісі
Сурет 8 – Козы Көрпеш – Баян сұлу кесенесі (Н.Н. Пантусов бойынша)

"Қозы Көрпеш пен Баян сұлу" кесенесі төңірегінде орналасқан балбалдар туралы Н.Н. Пантусовтан бұрын, 1830-шы жылдары белгілі ғалым А.И. Левшин, 1858 жылы Н.А. Абрамов [19, с.59-63; 20, с. 247-250], 1870-шы жылдары В. Радлов жазған. А.И. Левшин кесене жанында тұрған, тек үш балбал туралы ғана айтады және жергілікті тұрғындардың айтуынша, оның бірі – Қозы Көрпешті, екіншісі - Баян сұлуды, үшіншісі - олардың қызметшісін бейнелеген деп жазады.

В.В. Радлов та кесене айналасындағы үш балбалды Қозы Көрпеш туралы аңызбен салыстыра келе, ер адамның мүсінін - Қозы Көрпеш және әйел адам мүсіндерінің бірін - Баян сұлу, екіншісін - Баян сұлудың әпкесі деп таныды. Алайда, В.В. Радлов бұл балбалдардың "Қозы Көрпеш пен Баян сұлу" кесенесіне ешқандай қатысы жоқ, кесене құрылысы XVII ғ. не XVIII ғ. жатады, ал балбалдар, бұл құрылыстан мың жыл бұрын жасалған болуы мүмкін деп пайымдады [21, с. 3-146].

Сонымен қатар, Қозы Көрпеш пен Баян сұлу туралы аңызды Е. Баранов жазып алып (9-сурет), үйірме отырысының хаттамасында жариялады [22, с. 21-48].

Сурет 9 - Е. Баранов түсірген балбал тастар көрінісі (көшірме) (И.А. Кастанье бойынша)

1901 жылдың 19 наурызында өткен үйірме отырысында Н.Н. Пантусов Жаркент уезіндегі Қаракүлдектен (Хоргос өзенінің Іле өзеніне құяр жері) Жаркент қаласына барар жолдың 20-шы шақырымында орналасқан «Ақтам» бейіті жайлы баяндама жасады. Ол баяндамасында ескерткіштің сипаттамасына тоқталып, оның 1900 жылғы сыртқы көрінісін және 1884 жылы К.Пелымский түсірген сыртқы көрінісі мен ішінде орналасқан қабыр тасының суретін жариялады (10-сурет, 1-2) [23, с. 7-9]. Сонымен бірге, Ақтам бейіті жайлы екі аңызды келтіреді.

Бірінші аңыз: «Аққентте немесе Чинчаходжида бай қытай полковнигі өмір сүрген. Оның байлығын көптеген ірі қара мал, қой және түйелер құраған. Олардың саны 5 мыңға жуық болған. Оларға жайылым аз болғандықтан, ол түйелерін шөл далаға жайылуға жібереді. Полковниктің ұлы болмағандықтан, түйелерге қарау үшін жалғыз қызын аттандырады. Көшпенділердің сенімі бойынша, егер түйелер жанында қыз бала болса, онда түйелер тез көбейеді деген ұғым болған. Қыз қызметшілерімен шөлде тұрып, көп ұзамай дүние салып, сол жерге жерленеді. Қыздың тірі кезінде бір әулие кісі оқшауланып, құлшылық рәсімдерін орындау ниетімен шөл далаға шығып кетіп жүреді екен. Ол сол сапарларында қызбен танысып, кейіннен үнемі сұхбаттасып жүрген. Қыз дүние салған соң, сол әулие бірнеше күн бойы нәр сызбай, қыз бейітінде дұға оқыған.

Біршама уақыт өткен соң, қыздың әкесі перзентінің бейітінің үстіне ескерткіш (кесене) салуды ұйғарды. Қыз мұсылман дінінде болмаса да жасаған жақсылық игі істері жайлы айтып, әлгі әулие кісі ол қызды әулие деп танып, басына кесенені салуды өзіне тапсыруын өтінеді. Көпшілік оның өтінішін қабыл алды... Кесене салынып болған соң, оның шатырының жан-жағына әр түрлі көлемдегі қоңыраулар ілініп, олар шайқалған кезде, бірнеше тон дыбыстары сарынды әуенге ұласады...» [24, с. 9-10].

Екінші аңыз: «...«Ақтам» бейітінде осыдан жүз жыл бұрын өмір сүрген Ноин-камбу есімді қалмақ ламасы жерленген. Іле жазығын жоңғарлар билеген тұста ол Кеген өзенінің бойында өмір сүрген. Оның заманында екі моңғол шіркеуі салынған. Оның бірі - Құлжа қаласының маңындағы тауда орналасқан -«Гүлчанбақ» бағы ішіне салынған. Қытайша атауы - Дчин-дын-сы (Алтын шатыр) Ал, шіркеудің екіншісі - Қайнақ ауылының маңында салынған. Оны Ин-дын-сы деп атаған (Күміс шатыр). Қазіргі кезде бұл шіркеулердің тек құландылары қалған.

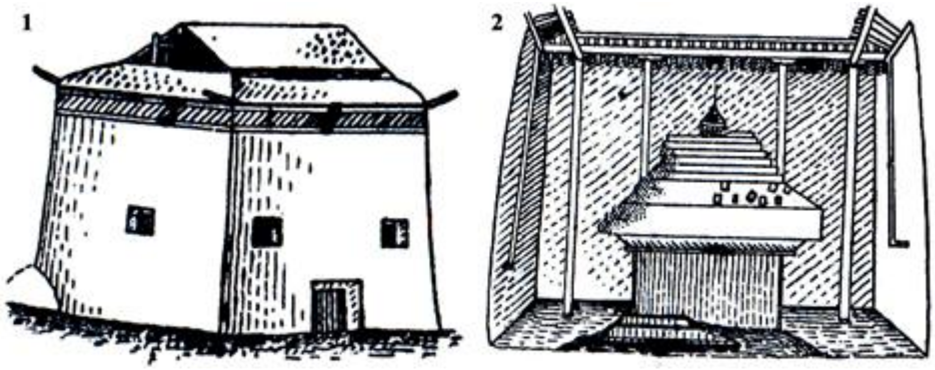

1 - 1884 жылғы көрінісі (Г. Пелымский бойынша). Сыртқы көрінісі және ішінде орналасқан қабір тасы

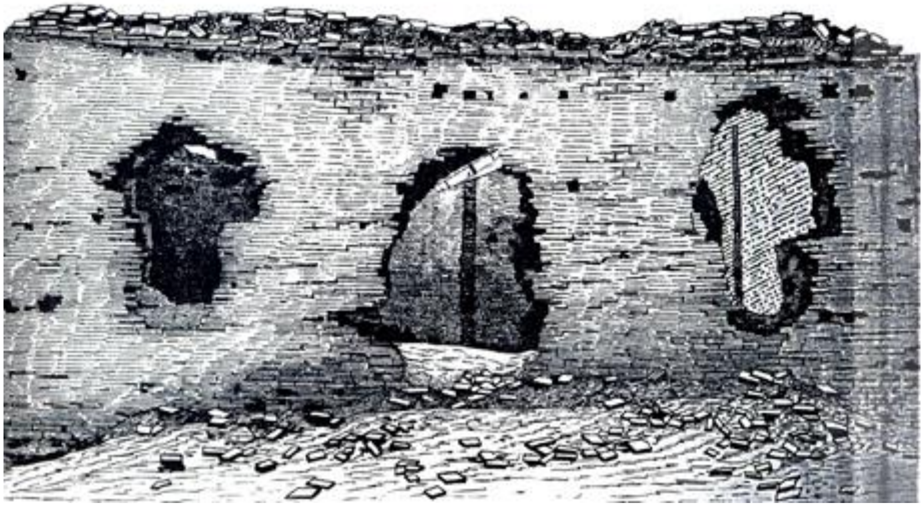

2 – 1900 жылғы көрінісі (Н.Н. Пантусов бойынша)
Сурет 10 - Ақтам бейіті

Ноин-камбу өмір сүрген Кеген жазығын ілгеріде «Гиген-көл» деп атаған. Қытайлықтардың айтуынша, егер Ноин-камбу мазары аршылса, онда Ноин-камбуның өртенген сүйектерінің күлі араласқан, саздан жасалған мыңға жуық қыш бұрхандарды (буддаларды) табуға болады дейді. Қытайлықтардың сенімі бойынша, бұл бұрхандардың емдік қасиеті бар. Егер, оның ұнтағын пышақ немесе балта кескен жарақат орнына сепсе, бір сәтте жазылады екен...» [24, с. 10-11].

Қорытынды

Жетісу облысының Лепсі, Жаркент, Қапал және Верный уездерінде жүргізілген зерттеулер барысында 51 ескерткіш ашылып, олардың басым бөлігінің сипаттамасы берілген. 3 ескерткіш қайта зерттеліп, 8 обада қазба жұмыстары жүргізілген. Сонымен қатар, Жетісу облысында Діңгек тас құрылысын, Қозы Көрпеш-Баян сұлу кесенесін және Ақтам мазарын зерттеп, оларды сипаттап жазды. Сонымен қатар, ескерткіштерге байланысты аңыздарды жинақтап, үйірме отырысының баяндамаларында жариялады. Осы мәліметтерді саралай келіп, төмендегідей қорытынды жасауға болады:

- Жетісу облысының Лепсі, Жаркент, Қапал, Верный уездерінде үйірме мүшелерінің ішінен тек Н.Н. Пантусов қана 1889-1900 жж. аралығында кең көлемді ізденіс және қазба жұмыстарын жүргізіп, осы уездерде орналасқан ескерткіштердің сипаттамасын, орналасқан жерін және оларға байланысты аңыздарды жинақтап, атқарған жұмысы жайлы үйірме отырыстарында баяндама

жасап отырған;

- Лепсі уезінде 3 ескерткіш ашылып (балбалдар және 1 тасқа салынған сурет орны), 1 ескерткіш қайта зерттелді (балбалдар);

- Жаркент уезінде 7 ескерткіш ашылып (5 оба қорымы және 2 бекініс), 1 тасқа салынған суреттер орнын қайта зерттелді;

- Қапал уезінде 19 ескерткіш ашылып (1 балбал, 8 тасқа салынған сурет орны, 4 оба қорымы, 2 оба тобы, 2 жеке оба, 1 тас қоршау және 1 ор), 5 обада қазба жұмыстары жүргізілді;

- Верный уезінде 22 ескерткіш ашылып (5 тасқа салынған сурет, 15 оба қорымды, 1 оба тобы және 1 жеке оба), 1 ескерткіш қайта зерттеліп (1 тасқа салынған сурет орны), 3 обада қазба жұмыстары жүргізілді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Пантусов Н.Н. Аулия-тас (священный камень) // ПТКЛА (1898-1899),IV. – Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1899. - С. 67-69.
2. Пантусов Н.Н. Каменные бабы в станице Сергиопольской Лепсинского уезда // ПТКЛА (1898-1899),IV. – Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1899. - С. 17-19.
3. Пантусов Н.Н. Кегенский арасан // ПТКЛА (1900-1901), VI. – Ташкент: типо-литогр. В.М. Ильина, 1901. - С. 11-14. (прил. к прот. от 19.03.1901 г.).
4. Пантусов Н.Н. Тамгалы-Тас (Урочище Капчагай Копальского уезда, Балгалинской волости) // ПТКЛА (1898-1899),IV. – Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1899. - С. 52-57.
5. Бахтыбаев М.М. Археология әуесқойлары Түркістан үйірмесінің Қапал, Верный, Лепсі және Әулиеата уездерінде атқарған зерттеулері (1895-1898 жылдар аралығы) // Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің Хабаршысы. - Тарих сериясы. - № 2 (53). – 2009. - 153-161 - бб.
6. Описание фотографически снятых г.Пантусовым надписей в местности «Тамгалы-тас» (фотографии №1-23) // ПТКЛА (1898-1899),IV. – Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1899. - С. 57-59.
7. Пантусов Н.Н. Аир-кезень и Тайгак (Копальского уезда) // ПТКЛА (1898-1899),IV. – Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1899. - С. 59-62.
8. Описание фотографий, снятых на «Аир-кезень» и «Тайгак» (фотографии №24-35)// ПТКЛА (1898-1899),IV. – Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1899. - С. 62-63.
9. Пантусов Н.Н. Древности Копальского уезда // ПТКЛА (1898-1899),IV. – Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1899. - С. 14-15.
10. Пантусов Н.Н. Алтынь-Эмельская волость Копальского уезда // ПТКЛА (1899-1900), V. - Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1900. - С. 19-25.
11. Ров Тамерлана (предание киргиз, записанное Д. Джетбысбаевым) // ПТКЛА (1898-1899),IV. – Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1899. - С. 137-138.
12. Пантусов Н.Н. Ущелье Теректы и р.Коксу близь выселка Джангыз-Агача Копальского уезда // ПТКЛА (1899-1900), V. - Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1900. - С. 26-28.
13. Кастанье И.А. Древности киргизских степей и Оренбургского края. - 2- изд. –Алматы: изд. Дайк-Пресс, 2007. -516 с. +1 с. вкл.
14. Пантусов Н.Н.Куртынын-Капчагай и Джалпак-тас (Куртинской волости Верненскаго уезда) // ПТКЛА (1898-1899),IV. – Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1899. - С. 63-67.
15. Пантусов Н.Н. Описание раскопки трех курганов, находящихся на западной стороне города Верного, в апреле и мае 1889 года // ПТКЛА (1898-1899),IV. – Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1899. - С. 105-113.
16. Пантусов Н.Н.Курганы по реке Большой Алматинки. Апрель 1889 года. Курган при Ташкентской дороге № 3 // ПТКЛА (1898-1899),IV. – Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1899. - С. 114-117.
17. Пантусов Н.Н. Древности Лепсинского уезда Семиреченской области // ПТКЛА (1898-1899),IV. – Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1899. - С. 16-17. (прил. к прот. от 05.03.1899 г.).
18. Пантусов Н.Н.Памятник Козу-керпечь и Баянъ-солу. Лепсинского уезда // ПТКЛА (1898-1899), IV. –Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1899. - С. 19-21. (прил. к прот. от 05.03.1899 г.).
19. Абрамов Н.А. Краткое описание намогильного памятника Кузу-Курпеч между Семипалатинской и Семиреческой областях // Известия Восточного отделения Русского археологического общества. – Т. 8. - Вып.1. - 1858. –с.59-63.
20. Абрамов Н.А. О памятнике Кузу-Курпеча и о относящемся к нему местном предании // Известия Археологического общества. - Т.1.- Вып.4. - 1858. – С.247-250.
21. Радлов В. Сибирские древности. - Т. 1. - Вып. 3. - XIX. - 1896. - 146 с.
22. Баранов Е. Киргизское предание о Козу-Корпече и Баян-Слу // ПТКЛА (1898-1899), IV. –Ташкент: типо-литогр. торг. дома Ф. и Г. Бр. Каменские, 1899. - С. 21-48. (прил. к прот. от 05.03.1899 г.).
23. Пантусов Н.Н. Могила Акъ-тамъ (Близь города Джаркента) // ПТКЛА (1900-1901), VI. – Ташкент: типо-литогр. В.М. Ильина, 1901. - С. 6-9. (прил. к прот. от 19.03.1901 г.).

24. Пантусов Н.Н. Легенда о могиле Акъ-тамъ, построенной на солончаковой долине среди песков // ПТКЛА (1900-1901), VI. – Ташкент: типо-литогр. В.М. Ильина, 1901. - С. 9-11. (прил. к прот. от 19.03.1901 г.).

REFERENCES

1. Pantýsov N.N. Aýlıia-tas (svıashennyı kamen) // PTKLA (1898-1899), IV. – Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1899. - S. 67-69.
2. Pantýsov N.N. Kamennye baby v stanıtse Sergıopolskoı Lepsınskogo ýezda // PTKLA (1898-1899), IV. – Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1899. - S. 17-19.
3. Pantýsov N.N. Kegenskıı arasan // PTKLA (1900-1901), VI. – Tashkent: tıpo-lıtogr. V.M. Ilına, 1901. - S. 11-14. (prıl. k prot. ot 19.03.1901 g.).
4. Pantýsov N.N. Tamgaly-Tas (Ýrochıe Kapchagaı Kopalskogo ýezda, Balgalınskoı volostı) // PTKLA (1898-1899), IV. – Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1899. - S. 52-57.
5.Bahtybaev M.M. Arheologııa áýesqoılary Túrkistan úıirmesiniń Qapal, Vernyı, Lepsi jáne Áýlıeata ýezderinde atqarǵan zertteýleri (1895-1898 jyldar aralyǵy) // Ál-Farabı atyndaǵy QazUÝ-niń Habarshysy. - Tarıh serııasy. - № 2 (53). – 2009. - 153-161 - bb.
6. Opısanıe fotograficheskı snıatyh g.Pantýsovym nadpıseı v mestnostı «Tamgaly-tas» (fotografıı №1-23) // PTKLA (1898-1899), IV. – Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1899. - S. 57-59.
7. Pantýsov N.N. Aır-kezen ı Taıgak (Kopalskogo ýezda) // PTKLA (1898-1899), IV. – Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1899. - S. 59-62.
8. Opısanıe fotografıı, snıatyh na «Aır-kezen» ı «Taıgak» (fotografıı №24-35) // PTKLA (1898-1899), IV. – Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1899. - S. 62-63.
9. Pantýsov N.N. Drevnostı Kopalskogo ýezda // PTKLA (1898-1899), IV. – Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1899. - S. 14-15.
10. Pantýsov N.N. Altyn-Emelskaıa volost Kopalskogo ýezda // PTKLA (1899-1900), V. - Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1900. - S. 19-25.
11. Rov Tamerlana (predanıe kırgız, zapısannoe D. Djetbysbaevym) // PTKLA (1898-1899), IV. – Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1899. - S. 137-138.
12. Pantýsov N.N. Ýele Terekty ı r.Koksý blız vyselka Djangyz-Agacha Kopalskogo ýezda // PTKLA (1899-1900), V. - Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1900. - S. 26-28.
13. Kastane I.A. Drevnostı kırgızskıh stepeı ı Orenbýrgskogo kraıa. - 2- ızd. – Almaty: ızd. Daık-Press, 2007. - 516 s. + 1 s. vkl.
14. Pantýsov N.N. Kýrtynyn-Kapchagaı ı Djalpak-tas (Kýrtınskoı volostı Vernenskago ýezda) // PTKLA (1898-1899), IV. – Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1899. - S. 63-67.
15. Pantýsov N.N. Opısanıe raskopkı treh kýrganov, nahodıaıhsıa na zapadnoı storone goroda Vernogo, v aprele ı mae 1889 goda // PTKLA (1898-1899), IV. – Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1899. - S. 105-113.
16. Pantýsov N.N. Kýrgany po reke Bolshoı Almatınkı. Aprel 1889 goda. Kýrgan prı Tashkentskoı doroge № 3 // PTKLA (1898-1899), IV. – Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1899. - S. 114-117.
17. Pantýsov N.N. Drevnostı Lepsınskogo ýezda Semırechenskoı oblastı // PTKLA (1898-1899), IV. – Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1899. - S. 16-17. (prıl. k prot. ot 05.03.1899 g.).
18. Pantýsov N.N. Pamıatnık Kozý-kerpech ı Baıan-solý. Lepsınskogo ýezda // PTKLA (1898-1899), IV. – Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1899. - S. 19-21. (prıl. k prot. ot 05.03.1899 g.).
19. Abramov N.A. Kratkoe opısanıe namogılnogo pamıatnıka Kýzý-Kýrpech mejdý Semıpalatınskoı ı Semırecheskoı oblastıah // Izvestııa Vostochnogo otdelenııa Rýsskogo arheologıcheskogo obestva. – T. 8. - Vyp. 1. - 1858. – s. 59-63.
20. Abramov N.A. O pamıatnıke Kýzý-Kýrpecha ı o otnosıaemsıa k nemý mestnom predanıı // Izvestııa Arheologıcheskogo obestva. - T. 1. - Vyp. 4. - 1858. – S. 247-250.
21. Radlov V. Sıbırskıe drevnostı. - T. 1. - Vyp. 3. - HIH. - 1896. - 146 s.
22. Baranov E. Kırgızskoe predanıe o Kozý-Korpeche ı Baıan-Slý // PTKLA (1898-1899), IV. – Tashkent: tıpo-lıtogr. torg. doma F. ı G. Br. Kamenskıe, 1899. - S. 21-48. (prıl. k prot. ot 05.03.1899 g.).
23. Pantýsov N.N. Mogıla Ak-tam (Blız goroda Djarkenta) // PTKLA (1900-1901), VI. – Tashkent: tıpo-lıtogr. V.M. Ilına, 1901. - S. 6-9. (prıl. k prot. ot 19.03.1901 g.).
24. Pantýsov N.N. Legenda o mogıle Ak-tam, postroennoı na solonchakovoı dolıne sredı peskov // PTKLA (1900-1901), VI. – Tashkent: tıpo-lıtogr. V.M. Ilına, 1901. - S. 9-11. (prıl. k prot. ot 19.03.1901 g.).

МАЗМҰНЫ

Абдукадыров Н.М., Нұсқабай П.П., Сабанчиева Ж.М.
ТАНЗИМАТ РЕФОРМАЛАРЫНА ЕУРОПАЛЫҚ ЖҮЙЕНІҢ ЫҚПАЛЫ ЖӘНЕ
МҰСТАФА РЕШИД ПАША..........5
Азмуханова А., Эгамбердиев М. Шаншарбек У.
XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ - XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДА ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ
БІРІГУІ МЕН ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫН ЗЕРДЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ..........16
Ақымбек Е.Ш., Шағырбаев М.С.
ШУ ӨҢІРІНДЕГІ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ТӨРТКҮЛДЕРДІҢ СТРАТИГРАФИЯСЫ (X-XII ғғ.)..........25
Атығаев Н.Ә.
ТАҒЫ ДА ҚАСЫМ ХАННЫҢ ҚайТЫС БОЛҒАН УАҚЫТЫ МЕН ЖЕРЛЕНГЕН ЖЕРІ ТУРАЛЫ..........41
Ахантаева Ә.Ж.
ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНДА ЕГІНШІЛІККЕ БАЙЛАНЫСТЫ ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАР МЕН
ЖОРА-ЖОСЫНДАР, АҢЫЗ- ӘПСАНАЛАР..........48
Бахтыбаев М.М.
Н.Н. ПАНТУСОВТЫҢ ЖЕТІСУ ЕСКЕРТКІШТЕРІН ЗЕРТТЕУГЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ..........60
Билалов С.У., Тәжекеев Ә.Ә., Дәрменов Р.Т.
ЕРТЕОРТАҒАСЫРЛЫҚ СОРТӨБЕ 1 ҚАЛАШЫҒЫНДА ЖҮРГІЗІЛГЕН
АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАР..........77
Ғалиев А.А., Устемирова А.О., Қыдырғажы Б.М.
ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНАН «БІР БЕЛДЕУ ЖӘНЕ БІР ЖОЛҒА»..........89
Джумагазиева А.Н.
ИРАНДАҒЫ САЯСИ ӨМІРДІҢ РЕВОЛЮЦИЯДАН КЕЙІНГІ ИСЛАМИЗАЦИЯСЫ..........103
Жылгелді Ж.С.
XX ҒАСЫРДЫҢ 20-30 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҰЖЫМДАСТЫРУ ТАРИХЫНЫҢ
ДЕРЕКТІК НЕГІЗДЕРІ (Шығыс Қазақстан мысалында)..........115
Жылқышыбаева Қ.Қ.
ЕУРОПАДАҒЫ ҒАЛЫМДАРДЫҢ ТАРИХИ БІЛІМГЕ ҚАТЫСТЫ КӨЗҚАРАСТАРЫ:
ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТАЛДАУ..........122
Ибраева А.Ғ., Садықов Т.С., Темірханова Ә.С.
АКАДЕМИК МАНАШ ҚОЗЫБАЕВТЫҢ ХАКІМ АБАЙ ТУРАЛЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ ХАҚЫНДА..........136
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
ҒАСЫРЛАРДАН СЫР ШЕРТКЕН – СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН (тарихи-салыстырмалы талдау)..........147
Ильясова К.М., Байманов А.А.
СКРИПКАШЫ ӘЛІМ АЛМАТ (ҒАЛЫМЖАН ӘБСӘЛАМОВ) ЖӘНЕ ОНЫҢ МУЗЫКАНТ
РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ..........159
Ильясова К.М.
МИЛЛИОН ИЕРОГЛИФТАН ТҰРАТЫН МАНУСКРИПТ (проф. Т.З. Қайыркеннің
«Су Бэйхай. Қазақтың жалпы тарихы» қолжазбасын зерттеу жобасы негізінде)..........174
Иманалиева Е.
XVI Ғ. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСИ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ
БАҒЫТЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..........187
Исмаилов С.С., Еришева А.А.
ЕМБІ МҰНАЙЛЫ АУДАНЫНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ АЛҒАШҚЫ МҰНАЙ КӘСІПШІЛІКТЕРІ..........193
Исова Л., Апсаттарова Г.
ҚАЗІРГІ ГЕОСАЯСИ ҮДЕРІСТЕР АУҚЫМЫНДАҒЫ..........199
Кәрібаев Б.Б., Нұртазина Н.Д.
ӘЗ-ЖӘНІБЕК ХАННЫҢ ТАРИХИ ТҰЛҒАСЫ (шығыс нарративтері мен қазақтың
шежіре аңыздары негізінде)..........211
Күлдібаев Е.Қ., Саркулова С.Д.
XX ҒАСЫРДЫҢ 30-ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ӨНЕР ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ ҚУҒЫНДАЛУЫ..........232
Қайыркен Т.З., Ильясова З.С.
ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ЖАЗБА ДЕРЕКТЕРДЕГІ ИСПИДЖАБ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТӨҢІРЕГІНДЕГІ
ҚАЛАЛАР МЕН ЕЛДІМЕКЕНДЕР..........242

Қартабаева Е.Т.
РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ЖӘНЕ ИСЛАМ ДІНІ……………………………………………………………..…....253
Қойгелдиев М.Қ.
МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ: ҚАЗАН ТӨҢКЕРІСІ – БІЗ ҮШІН ЕУРОПА ТАРИХЫ ТУДЫРҒАН
ЖАТ ТӨҢКЕРІС…………………………………………………………………………………………..…..…265
Мажибаева Ш.О.
1928-1933 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ШЕТ ЕЛГЕ БОСУЫ………………………………………..…..273
Мажиқызы Н.
ҚЫТАЙ ҚАЗАҚТАРЫНДАҒЫ ТЕРІ ӨҢДЕУ ӨНЕРІ……………………………………………………...……279
Макашева К.Н., Шалкеева З.
ИСЛАМ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫ ЖӘНЕ ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ:
ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ…………………………………………....…………...……286
Мұхатова О.Х., Садвокасова З.Т.
МАҢҒЫСТАУДАҒЫ ҚАРУЛЫ ҚАҚТЫҒЫС…………………………………………………………..……..293
Мұхитов Қ.
ҚАЗАҚ КҮРЕСІ: ӨТКЕНІ, БҮГІНІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ……………………………….…………………...…..307
Мұхитов Қ.С.
МАҚАТ-ӨЗЕН ТЕМІР ЖОЛЫНЫҢ САЛЫНУЫ……………………………………………………………..318
Надырбеков Н.К.
ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАННЫҢ САКРАЛЬДЫ ТОПОГРАФИЯСЫ…….326
Оспанғалиев Қ.Ә.
ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ӨҢІРІНДЕГІ БҮКІЛРЕСЕЙЛІК ҚҰРЫЛТАЙ ЖИНАЛЫСЫ САЙЛАУ
ӨТКІЗУ НАУҚАНЫНЫҢ БАРЫСЫ……………………………………………………...……………….....340
Раздыков С.З., Зайнов А.М.
СОЛТҮСТІК-ШЫҒЫС КАСПИЙ МАҢЫ ЖӘНЕ ОҒАН ІРГЕЛЕС АУДАНДАРДАҒЫ
САРМАТ МӘДЕНИЕТІ: ПРОБЛЕМАЛАР, ГИПОТЕЗАЛАР……………………………...………….……..350
Рахбаев Қ.Қ.
ЖЕЛТАУ МЕШІТТЕРІНІҢ ТАРИХЫ (XIX Ғ. ОРТАСЫ XX Ғ. БАСЫ)……………………………………………363
Садыкова А.М.
КЕҢЕС ӨКІМЕТІНІҢ ЕКІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ДІНГЕ ҚАТЫСТЫ САЯСАТЫ…371
Сүгірбаева Г.Д., Исабек Б.Қ., Омарбаев Ы.К.
ҚАЗАҚ КСР БОЙЫНША ШЕТЕЛГЕ БАРУДЫҢ ҚҰЖАТТЫҚ ТІРКЕУ ЖҮЙЕСІНІҢ
ТӘРТІПТЕРІ: ТОҚЫРАУ КЕЗЕҢІ……………………………………………………………………......…379
Сыздыкова А.М., Молдакимова А.С.
XX ҒАСЫРДЫҢ 80-ШІ ЖЫЛДАРЫНДА ЕРТІС ӨҢІРІНДЕГІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
ҚОЗҒАЛЫСТАРДЫҢ БЕЛСЕНДІЛІГІ: КЛАССИФИКАЦИЯ ЖӘНЕ ӘДІСТЕР……………………………..…388
Тайман С.Т., Сүгірбай М.
СӘТТІҒҰЛ ЖАНҒАБЫЛОВТЫҢ «ДОСАН БАТЫР» ДАСТАНЫНДАҒЫ ТАРИХИ ДЕРЕКТЕР……………….....395
Толамисов А.Ғ.
ҚАЗАҚ ДИАСПОРАЛАРЫНЫҢ ИНТЕГРАЦИЯСЫ ЖӘНЕ "КІШІ ҚҰРЫЛТАЙЛАРДЫҢ" РӨЛІ……………..…417
Төлебаев Т.Ә. , Әбікенова Г.Е.
XIX-Ғ. ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ – XX-Ғ. БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОҢТҮСТІГІНДЕГІ
ҚҰРЫЛЫС МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН МИНЕРАЛДЫ ШИКІЗАТТАРДЫ ӨҢДЕУ ӨНДІРІСТЕРІ…...……………..425
Ужкенов Е.М., Шотанова Ғ.А.
ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ САЯСИ ДАҒДАРЫСЫНЫҢ СЫРТҚЫ ФАКТОРЛАРЫ
(XVIII ғ. екінші жартысы - XIX ғ. басы)……………………………………...………………..……….437
Хабижанова Г.Б., Алмагамбетова А.М.
ҚАРАХАН МЕМЛЕКЕТІНІҢ ТАЙПАЛАРЫ МЕН ОҒЫЗДАР АРАСЫНДАҒЫ
ҚАТЫНАСТАРДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ………………………………………………………….....……..452
Шашаев Ә.Қ., Смагулов Б.Қ., Тылахметова А.С.
ҚАЗАҚСТАН ҚАЗАҚТАРЫ ГЕНЕАЛОГИЯЛЫҚ ТОПТАРЫНЫҢ ҚАБІР ҮСТІНДЕГІ ҚҰРЫЛЫСТАРЫ…….....460
Шілдебай С.Қ.
СЕЙІТҚАЛИ МЕҢДЕШЕВТІҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТ………………..…………………..…472

СОДЕРЖАНИЕ

Абдукадыров Н.М., Нұсқабай П.П., Сабанчиева Ж.М.
ВЛИЯНИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ СИСТЕМЫ НА РЕФОРМУ ТАНЗИМАТА И МУСТАФА РЕШИД ПАША..………..5
Азмуханова А., Эгамбердиев М., Шаншарбек У.
ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КОНСОЛИДАЦИИ И СОТРУДНИЧЕСТВА
ТЮРКСКИХ НАРОДОВ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ…………………………..………………..…..16
Акымбек Е.Ш., Шагирбаев М.С.
СТРАТИГРАФИЯ СРЕДНЕВЕКОВЫХ ТОРТКУЛИ В ШУЙСКОМ ДОЛИНЕ (X-XII вв.)………………….........25
Атыгаев Н.А.
ЕЩЕ РАЗ О ВРЕМЕНИ СМЕРТИ И МЕСТЕ ЗАХОРОНЕНИЯ КАСЫМ-ХАНА………………..………………...41
Ахантаева А.Ж.
ОБЫЧАИ, ПРИМЕТЫ И ЛЕГЕНДЫ КАЗАХСКОГО НАРОДА, СВЯЗАННЫЕ С ЗЕМЛЕДЕЛИЕМ…………….....48
Бахтыбаев М.М.
ВКЛАД Н.Н. ПАНТУСОВА В ИЗУЧЕНИЕ ПАМЯТНИКОВ СЕМИРЕЧЬЯ…………………………………..…...60
Билалов С.У., Тажекеев А.А., Дарменов Р.Т.
АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАБОТЫ НА РАННЕСРЕДНЕВЕКОВОМ ГОРОДИЩЕ СОРТОБЕ I……………..…….77
Галиев А.А., Устемирова А.О., Қыдырғажы Б.М.
ОТ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ К «ПОЯСУ И ПУТИ»…………………………………………….…..……..89
Джумагазиева А.Н.
ПОСТРЕВОЛЮЦИОННАЯ ИСЛАМИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ В ИРАНЕ………103
Жылгелді Ж.С.
ИСТОЧНИКИ ИСТОРИИ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ В 20-30 ЛЕТ XX ВЕКА…………………..…………..………115
Жылкышыбаева К.К.
ВЗГЛЯДЫ НА ИСТОРИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ УЧЕНЫХ В ЕВРОПЕ:
ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ……………………………………….…………………….………….122
Ибраева А.Г., Садыков Т.С., Темирханова А.С.
ИССЛЕДОВАНИЯ О ХАКИМ АБАЕ В ТРУДАХ АКАДЕМИКА МАНАШ КОЗЫБАЕВА……………..……...136
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
СЕВЕРЫЙ КАЗАХСТАН СКВОЗЬ ВЕКОВ (историко-сравнительный анализ)………………………..…..…….147
Ильясова К.М., Байманов А.А.
СКРИПАЧ АЛИМ АЛМАТ (ГАЛИМЖАН АБСАЛЯМОВ) И ЕГО СТАНОВЛЕНИЕ КАК МУЗЫКАНТА…..….159
Ильясова К.М.
МАНУСКРИПТ СОСТОЯЩИЙ ИЗ МИЛЛИОНА ИЕРОГЛИФОВ (по проектам исследования рукописей
«Су Бэйхай. Общая история казахов» проведенных проф. Турсунханом Закенулы Кайыркеном)……………...….174
Иманалиева Е.
ОСОБЕННОСТИ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА В XVI ВЕКЕ……....187
Исмаилов С.С. , Еришева А.А.
ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ УРАЛО-ЭМБИНСКОГО НЕФТЯНОГО РАЙОНА И ПЕРВЫЕ НЕФТЕПРОМЫСЛЫ….193
Исова Л., Апсаттарова Г.
ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСТАНА И ИРАНА В РАМКАХ СОВРЕМЕННЫХ
ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ………………………………………………………………...….…………..199
Карибаев Б.Б., Нуртазина Н.Д.
ИСТОРИЧЕСКАЯ ФИГУРА КАЗАХСКОГО ХАНА АЗ-ДЖАНИБЕКА(на основе восточных
нарративов и генеалогических мифов казахов)…………………………………………………………..……..211
Кулдибаев Е.К., Саркулова С.Д.
ГОНЕНИЯ НА ДЕЯТЕЛЕЙ ИСКУССТВА В 30-Х ГОДАХ XX ВЕКА……………………..……………….......232
Қайыркен Т.З., Ильясова З.С.
ИСПИДЖАБ И БЛИЗЛЕЖАЩИЕ К НЕМУ ГОРОДА И НАСЕЛЕННЫЕ ПУНКТЫ
В СРЕДНЕВЕКОВЫХ ПИСЬМЕННЫХ ИСТОЧНИКАХ……………………………………………...……242
Картабаева Е.Т.
ДУХОВНАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ И ИСЛАМ………………………………………………………..….....253
Койгелдиев М.К.
МАГЖАН ЖУМАБАЕВ: ИДЕЯ ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ ДЛЯ НАС БЫЛА ЧУЖАЯ……………..…...265
Мажибаева Ш.О.
МАССОВОЕ ПЕРЕСЕЛЕНИЕ КАЗАХОВ ЗА РУБЕЖ В 1928-1933 ГОДЫ…………………………………..…..273

Мажиқызы Н.
ИСКУССТВО ОБРАБОТКИ КОЖИ У КАЗАХОВ КИТАЯ……………………………………………………..…..…279
Макашева К.Н., Шалкеева З.
ОРГАНИЗАЦИЯ ИСЛАМСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА И ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ:
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА…………………………………….………………….….286
Мухатова О.Х., Садвокасова З.Т.
ВООРУЖЕННОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ В МАНГИСТАУ……………………………………………….……….….293
Мухитов К.
КАЗАХСКАЯ БОРЬБА: ПРОШЛОЕ, СЕГОДНЯ И БУДУЩЕЕ…………………………………………..……..307
Мухитов К.
СТРОИТЕЛЬСТВО ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ МАКАТ-УЗЕНЬ…………………………………………..………...318
Надырбеков Н.К.
САКРАЛЬНАЯ ТОПОГРАФИЯ ДРЕВНЕГО И СРЕДНЕВЕКОВОГО ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА………….326
Оспангалиев К.А.
О ХОДЕ ПРОВЕДЕНИЯ ВЫБОРОВ ВСЕРОССИЙСКОГО УЧРЕДИТЕЛЬНОГО
СОБРАНИЯ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ…………………………...…………………...…340
Раздыков С.З., Зайнов А.М.
САРМАТСКАЯ КУЛЬТУРА НА СЕВЕРО-ВОСТОЧНОМ ПРИКАСПИЙИ
В ПРИЛЕГАЮЩИХ К НЕМУ РАЙОНАХ: ПРОБЛЕМЫ, ГИПОТЕЗЫ………………………..………………350
Рахбаев К.К.
ИСТОРИЯ ЖЕЛТАУСКИХ МЕЧЕТЕЙ (СЕРЕДИНА XIX – НАЧАЛО XX ВЕКОВ)……………………...……..363
Садыкова А.М.
ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ОТНОШЕНИИ РЕЛИГИИ В ПЕРИОД
ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ……………………………………………………………………………...……....371
Сугирбаева Г.Д., Исабек Б.К., Омарбаев Ы.К.
ПОРЯДОК РЕГИСТРАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ДОКУМЕНТИРОВАНИЯ ВЫЕЗДА
ЗА ГРАНИЦУ В КАЗАХСКОЙ ССР: ПЕРИОД ЗАСТОЯ……………………………………………...…....…379
Сыздыкова А.М., Молдакимова А.С.
АКТИВНОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ДВИЖЕНИЙ ПРИИРТЫШЬЯ 80-Е ГОДЫ
XX ВЕКА: КЛАССИФИКАЦИЯ И МЕТОДЫ………………………………………………………….....................388
Тайман С.Т., Сүгірбай М.
ИСТОРИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ В ДАСТАНЕ С.ЖАНГАБЫЛОВА «ДОСАН БАТЫР»…………………..……..395
Толамисов А.Г.
ИНТЕГРАЦИЯ КАЗАХСКИХ ДИАСПОР И РОЛЬ «МАЛЫХ КУРУЛТАЕВ»………………....................……..417
Тулебаев Т.А., Абикенова Г.Е.
ПРОИЗВОДСТВО СТРОИТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ И ОБРАБОТКА МИНЕРАЛЬНОГО
СЫРЬЯ НА ЮГЕ КАЗАХСТАНА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX………………………...……425
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А.
ВНЕШНИЕ ФАКТОРЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО КРИЗИСА В КАЗАХСКИХ СТЕПЯХ
(вторая половина XVIII - начало XIX вв.)………………………………………………………………...…....437
Хабижанова Г.Б., Алмагамбетова А.М.
НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ПЛЕМЕНАМИ
КАРАХАНИДСКОГО ГОСУДАРСТВА И ОГУЗАМИ…………………………………………………...……452
Шашаев А. К., Смагулов Б. К., Тылахметова А.С.
НАМОГИЛЬНЫЕ СООРУЖЕНИЯ ГЕНЕАЛОГИЧЕСКИХ ГРУПП КАЗАХОВ КАЗАХСТАНА И РОССИИ…...460
Шилдебай С.К.
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ГОСУДАРСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
СЕЙТКАЛИ МЕНДЕШЕВА…………………………………………………………………..……….………472

CONTENTS

Abdukadyrov N.M., Nuskabay P.P., Sabanchieva Zh.M.
INFLUENCE OF THE EUROPEAN SYSTEM ON TANZIMATS REFORM AND MUSTAFA RESHID PASHA……………………………………………………………………………………….………..5
Azmukhanova A., Egamberdiyev M., Shansharbek U.
PROBLEMS OF STUDYING CONSOLIDATION AND COOPERATION OF TURKIC PEOPLES OF THE LATE XIX - EARLY XX CENTURIES…………………………………………………………………………………16
Akymbek E.Sh., Shagirbaev M.S.
THE STRATIGRAPHY OF MEDIEVAL TORTKULS IN SHU VALLEY (X-XII cc.)……………………..….……..25
Atygayev N.A.
ONCE AGAIN ABOUT THE TIME OF DEATH AND THE PLACE OF BURIAL KASYM-KHAN……………….….…41
Akhantaeva A.Zh.
THE KAZAKH CUSTOMS, TRADITIONS AND LEGENDSRELATED TO AGRICULTURE………………………...48
Bakhtybaev M.M.
N.N. PANTUSOV'S CONTRIBUTION IN THE STUDY OF THE MONUMENT OF THE SEMIRECHYE…………...60
Bilalov S.U., Tazhekeyev A.A., Darmenov R.T.
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT……………………………………77
Galiev A.A., Ustemirova A.O., Kydyrgozhy B.M.
OF SORTOBE 1 FROM GREAT SILK ROAD TO "ONE BELT ONE ROAD"………………………………………….89
Jumagaziyeva A.N.
POST-REVOLUTIONARY ISLAMIZATION OF POLITICAL LIFE IN IRAN………………………….………..…103
Zhylgeldi Zh.S.
SOURCES OF HISTORY OF COLLECTIVIZATION IN 20-30 YEARS OF THE XX CENTURY……….………...115
Zhylkyshybayeva K.K.
VIEWS ON THE HISTORICAL EDUCATION OF SCIENTISTS IN EUROPE: A HISTORICAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS………………………………………………………….……….122
Ibraeva A.G., Sadykov T.S., Temirkhanova A.S.
RESEARCH ON HAKIM ABAI IN THE WORKS OF ACADEMICIAN MANASH KOZYBAYEV………………….136
Ibraeva A.G. , Temirkhanova A.S.
NORTH KAZAKHSTAN THROUGH THE AGES (historical and comparative analysis)…………………….....….147
Ilyassova K.M., Baimanov A.A.
VIOLINIST ALIM ALMAT (GALIMZHAN ABSALYAMOV) AND HIS PATH OF BECOMING AS A MUSICIAN………………………………………………………………...……………..159
Ilyassova K.M.
A MANUSCRIPT CONSISTING OF MILLION HIEROGLYPHICS (on manuscript research projects «Su Beihai. The general history of the Kazakhs» conducted by Prof. Tursunkhan Zakenuly Kayirken)………………….174
Imanalieva E.
GOALS AND FEATURES OF KAZAKH KHANATE'S FOREIGN POLITICAL RELATIONS IN THE XVI CENTURY…………………………………………………………………………………..…………..187
Ismailov S. S., Yerisheva A.A.
HISTORY OF DEVELOPMENT OF THE URAL-EMBINSKY OIL REGION AND THE FIRST OIL FIELDS………………………………………………………………………………....193
Isova L., Apsattarova G.
RELATIONSHIP BETWEEN KAZAKHSTAN AND IRAN IN THE FRAMEWORK OF MODERN GEOPOLITICAL PROCESSES…………………………………………………………...……199
Karibayev B.B., Nurtazina N.D.
HISTORICAL FIGURE OF KAZAKH KHAN AZ-JANIBEK (based on the eastern narratives and genealogical myths of Kazakhs)…………………………………………………………………………...…….211
Kuldybaev E., Sarkulova S.
THE PERSECUTION OF ARTISTS IN THE 1930S……………………………………………………………...232
Kaiyrken T.Z., Ilyassova Z.S.
SISFIDJAB AND NEARBY TOWNS AND LOCALITIES IN MEDIEVAL WRITTEN SOURCES………………..…..242
Kartabayeva E.T.
SPIRITUAL MODERNIZATION AND ISLAM…………………………………………………………………..…253
Koigeldiyev M.
MAGZHAN ZHUMABAYEV: THE IDEA OF THE OCTOBER REVOLUTION WAS FOREIGN TO US……….….265

Mazhibayeva Sh.O.
MASS MIGRATION OF KAZAKHS ABROAD IN 1928-1933……………………………………………………….....273
Mazhikyzy N.
LEATHER TREATMENT ART AT THE CHINESE KAZAKHS……………………………………………………..279
Makasheva K.N., Shalkeyeva Z.
ORGANIZATION OF ISLAMIC COOPERATION AND THE EUROPEAN UNION: MAIN
AREAS OF COOPERATION………………………………………………………………………………….…..….286
Mukhatova O., Sadvokasova Z.T.
THE ARMED RESISTANCE IN MANGISTAU…………………………………………………………….……293
Mukhitov K.
KAZAKH WRESTLING: PAST, TODAY AND FUTURE……………………………………………………………307
Mukhitov K.
CONSTRUCTION OF THE MAKAT-UZEN RAILWAY……………………………………………………….….318
Nadyrbekov N.K.
SACRED TOPOGRAPHY OF ANCIENT AND MEDIEVAL KAZAKHSTAN…………………………………...…326
Ospangaliev K.A.
ON THE COURSE OF THE ELECTION OF THE ALL-RUSSIAN FOUNDING
MEETING OF THE EAST KAZAKHSTAN REGION………………………………………………………...….340
Razdykov S.Z., Zainov A.M.
SARMATIAN CULTURE IN THE NORTH-EAST CASPIAN AND ADJACENT
AREAS: PROBLEMS, HYPOTHESES…………………………………………………………………...……....350
Rakhbayev K.K.
HISTORY OF ZHELTAU MOSQUES (MID-XIX-EARLY XX CENTURIES)…………………………………………363
Sadykova A.M.
POLICY OF THE SOVIET GOVERNMENT IN RELATION TO RELIGION
DURING WORLD WAR II……………………………………………………………………………………..371
Sugirbayeva G.D., Issabek B.K., Omarbayev Y.K.
REGISTRATION SYSTEM PROCEDURE FOR DOCUMENTING TRAVEL
ABROAD IN THE KAZAKH SSR: PERIOD OF STAGNATION…………………………………….…………379
Syzdykova A., Moldakimova A.
ACTIVITY OF ECOLOGICAL MOVEMENTS OF PRIYRTISHIYA IN THE
80s OF THE XX CENTURY: CLASSIFICATION AND METHODS………………………………………..….388
Taiman S.T., Sugurbay M.
HISTORICAL SOURES IN THE EPIC POEM OF S.ZHANGABYLOV «DOSAN BATYR»………………………….395
Tolamissov A.G.
INTEGRATION OF THE KAZAKH DIASPORES AND THE ROLE OF «SMALL KURULTAIS»…………………..417
Tulebaev T.A., Abikenova G.E.
PRODUCTION OF BUILDING MATERIALS AND PROCESSING OF MINERAL
RAW MATERIALS IN THE SOUTH OF KAZAKHSTAN IN THE SECONDHALF
OF THE 19TH - EARLY 20TH CENTURIES…………………………………………………………….……425
Uzhkenov E.M., Shotanova G.A.
EXTERNAL FACTORS OF THE POLITICAL CRISIS IN THE KAZAKH STEPPES
(second half of the 18-th - the beginning of the 19-th centuries)………………………………………………………..437
Habizhanova G.B., Almagambetova A.M.
SOME ASPECTS OF RELATIONS BETWEEN THE TRIBES OF KARAKHANID
STATE AND THE OGHUZES………………………………………………………….…………………....452
Shashaev A., Smagulov B., Tylakhmetova A.
GRAVE CONSTRUCTIONS OF GENEALOGICAL GROUPS OF KAZAKHS IN
KAZAKHSTAN AND RUSSIA……………..…………………………………………………………......…460
Shildebay S.
PUBLIC, POLITICAL AND STATE ACTIVITIES OF SEYTKALI MENDESHEV…………………………...……472

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2020. 1(21)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.03.2020.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: https://edu.e-history.kz

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй